

ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 930(477):070(477.83-25)“1921”

ТЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У МАТЕРІАЛАХ ЛЬВІВСЬКОГО ЧАСОПISУ “ВИЗВОЛЕННЯ” 1921 р.

Надія ГРИНЧИШИН

*Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника,
відділ періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців,
вул. Ковжуна, 8, м. Львів, 79000, тел. (032) 261-17-07,
ел. пошта: grinnad13@gmail.com*

У статті здійснюється аналіз публікацій громадсько-політичного, економічного та літературного тижневика “Визволення”, який виходив друком у Львові 1921 р. Особливу увагу автори часопису приділяли дослідженню питання національного відродження. Вони дійшли висновку, що передумовою цього процесу є формування національної свідомості, яка утверджується такими чинниками буття нації: національним самовизначенням та самоідентифікацією, поверненням до парламентаризму, утвердженням християнських цінностей.

Ключові слова: національна свідомість, часопис “Визволення”, відродження української державності, нація, екзильний уряд, парламентаризм, духовенство.

Останніми десятиліттями, в процесі становлення національної свідомості, відбувається активна рефлексія над національною історією. Актуалізується та набуває нового звучання все те, що виявляється співзвучним потребам сьогодення і здатне кардинально зрушити національну самосвідомість, відновити склад нашої пам'яті, розкрити творчий потенціал життєвої активності нації.

У процесі зростання національної свідомості вирішальну роль відіграє відтворення національної історії, зокрема, в українських часописах тієї чи іншої епохи. Саме на шпальтах газет і журналів, які інколи існували підпільно, відбувалося обговорення найбільш важливих історичних проблем, проводилися різноманітні дискусії, читачів ознайомлювали з подіями в Україні та за її межами. Одним із таких часописів був громадсько-політичний, економічний та літературний тижневик “Визволення”, який виходив друком у Львові у 1921 р. На другій сторінці його обкладинки вказувалося: “«Визволення» – є орган вільної громадсько-політичної думки і служить інтересам та ідеалам України”.

У редакційній статті “Наше завдання” першого номера видання відзначено, що 1921 рік має стати роком зародження “кращої будучності українського народу, становлення національної свідомості по широких просторах української землі”¹. Він закликає до об'єднання в цілях державного будівництва всього, що є “свідоме, активне й демократичне в українському громадянстві, всього, що може стати до буденної, тривалої державної та громадської праці, всього, що здібне викликати в собі свідо-

---

¹ Наше завдання // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 1.

мість українського громадянства на всіх просторах землі української”². Відповідно, головною метою видання часопису проголошено відродження української державності й утвердження національної свідомості серед широких верств населення України.

Згадки про львівський часопис “Визволення” знаходимо в історико-бібліографічному дослідженні М. Мартинюка “Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): матеріали до бібліографії”³ та бібліографічних описах О. Дроздовської, які подано в четвертому томі матеріалів до бібліографії західноукраїнської преси 1920–1930-х рр. та третьому томі матеріалів до бібліографії українських часописів Львова⁴.

Особливістю нашої статті є те, що вона ґрунтується на дослідженні публікацій вказаного видання. У фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігаються чотири номери: ч. 1/2 (15 червня 1921 р.), ч. 3/4 (1 липня), ч. 5/8 (1 серпня), ч. 9 (8 жовтня).

Мета статті – дослідити питання українського національного відродження на підставі аналізу матеріалів часопису “Визволення”.

Національне відродження розпочинається з прагнення нації до збереження своєї ідентичності в часі відчуття нею загрози своєму існуванню. В цьому аспекті актуально видається стаття Сергія Павловича Шелухіна “Нові російські претенсії”⁵. В ній історик і політик наголошує на тому, що українська та російська народності мають свою окрему історію, мову, культуру, побут, світогляд, право, відношення до людей і народів, звичаї та національне життя. “Байка про етничну єдність росіян з українцями вигадана росіянами тенденційно для своїх політичних і асиміляторських цілей пан-московщини – та для поневолення і експлуатації українського народу”⁶. Як аргументацію, він наводив, зокрема, расову типологію французьких вчених-антропологів та географів, які віднесли українську та московську народності до різних слов’янських рас: українську – до адриатичної або дінарійської (*race adriatique, dinarique*), а московську (російську) – до східної раси (*race l’Orient*). На їхню думку, росіяни нав’язують себе українцям в рідно тільки для того, щоб цим спекулювати і використовувати у власних цілях⁷. Пізніше міркування науковців вилилися в те, що окремі французькі вчені у своїх класифікаціях пропонували виключити росіян із слов’ян, а у поляків ця ідея отримала назву теорії Духінського (за іменем її популяризатора).

С. Шелухін наголошував, що кожен зі вказаних народів має свою національну фізіономію. Українська культура – це слов’яно – греко-латинська – сармато – гото-нормано – візантійсько – західно-європейська, а московська: слов’яно – фіно-монгольсько – візантійсько – східно-європейська й азійська. Тобто московська народність утворилася із слов’ян, до яких у переважаючій більшості домішалися фінські й урало-монгольські племена. Відмінність росіян та європейців настільки значна, що вчений відокремив московську (російську) народність від слов’янського типу народності.

² Наше завдання // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 2.

³ Мартинюк М. *Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): матеріали до бібліографії / передмова* М. Вальо. – Львів, 1998. – 298 с.

⁴ Дроздовська О. *Визволення: громадсько-політичний, економічний та літературний тижневик // Періодика Західної України 20–30-х рр. XX ст.: матеріали до бібліографії / за ред. М. М. Романюка*. – Львів, 2001. – Т. 4. – С. 26–29; *Ї ж. Визволення: громадсько-політичний, економічний та літературний тижневик // Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. – Т. 3, кн. 1. 1920–1928 рр.* – Львів, 2003. – С. 227–231.

⁵ Шелухін С. Нові російські претенсії // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 133–139.

⁶ Там само. – С. 134.

⁷ Там само. – С. 135.

Він зауважував, що з цим навіть погоджувалися представники російської нації. Зокрема, Іван Тургенєв писав: “Нас хоч у семи водах мий, а нашої суті з нас не вимиєш”, Володимир Соловйов ці особливості називав “східною хворобою”, порівнюючи їх із західноєвропейським характером⁸.

Натомість, якщо вести мову про український народ, то він не має жодної із вказаних домішок. У нас переважають інші домішки, відсутні у росіян – це сармати, греки, румуни, готи, чорні клобуки, нормани і т. д.

Про відмінності вказаних народностей свідчить і їхнє відношення до інших народів та людей. У той час, як в українців ніколи не було ворожнечі до чужинців і вони мали вже в IX ст. постійні стосунки з південно- та західноєвропейськими народами, московити відгороджувалися від цих народів, ставились до них вороже. Тільки завдяки цареві Петру I у XVIII ст. вперше налагодили певну співпрацю. Але вже у XIX ст. московські слов'янофіли вимагали ізоляції від Заходу, який вважали і називали “гнилим”. Таких течій в Україні ніколи не було.

Проте найголовніше полягає у тому, “що український нарід безперестанно увесь час ось уже чотири роки веде проти московських большевиків окупантів криваву боротьбу”⁹, аби вибороти від них незалежність. На підставі цього можемо зробити висновок про те, що, вочевидь, українцям не були близькими встановлені більшовиками порядки, якщо вони всіма силами намагалися позбутись їх.

Ключовим моментом національної свідомості є усвідомлення політичних інтересів нації, прагнення етатизувати її, виробити перспективну національну ідею, побудувати нову модерну пасіонарну націю. Ці завдання поклали на Раду Республіки – передпарламент УНР, який у січні–серпні 1921 р., протягом 220 днів, діяв на теренах Польщі. Екзильний уряд повинен був об'єднати розпорошені українські політичні та військові сили, що перейшли Збруч, підготувати їх до повернення на Батьківщину. При цьому підкреслювалося, що політичні погляди не є перешкодою для такої співпраці. Як зазначав, зокрема, О. Шульгин, “по-перше, ідейні засади урядової діяльності на вигнання є дуже загальні, і іншими бути не потребують. До їх конкретизації прийде, коли доведеться вже їх примінювати на ділі...”

По-друге, державний центр в усіх своїх деклараціях не сходить з принципу демократичного і скрізь проголошує ідею скликання по повороті додому Всенародніх Зборів – українського парламенту, що матиме повну згоду вільно обговорити і вирішити всі спірні політичні, економічні і соціальні проблеми”¹⁰.

Хоча цей парламент існував поза межами УНР, його основною метою було звільнення українського народу від окупації. А присутність у ньому представників національних меншин (єврейської та польської) засвідчує, що це була боротьба не лише українського народу, але й усіх людей, які проживали в той час на її території¹¹.

Варто відзначити, що більшість дописувачів часопису “Визволення” схилилися до того, що порятунок державності полягає в поверненні до парламентаризму. Про це свідчить тематика публікацій та активне обговорення проблеми утворення й функціонування Ради Республіки – першого передпарламенту. У виданні також є публікації, в яких автори подають рекомендації стосовно більш ефективної діяльності цієї інсти-

⁸ Шелухін С. Нові російські претенсії // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 134.

⁹ Там само. – С. 135.

¹⁰ Трошинський В. П. *Міжвєсна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище* / відп. ред. В. Б. Євтух. – Київ, 1994. – С. 82.

¹¹ Збручанський М. Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 107.

туції. Зокрема, це статті В. Завадського “Міністри та Рада Республіки”¹² та М. Збручанського “Рада Республіки”¹³. Тут наголошується на двох важливих моментах: по-перше, на неможливості вступу міністрів у Раду Республіки (тоді парламент матиме беззаперечний авторитет і користуватиметься повною незалежністю)¹⁴; по-друге, на представництві в парламенті депутатів від населення України, що сприятиме налагодженню більш тісної співпраці між екзильним урядом та українським народом, а також ефективному впровадженню прийнятих законів на теренах України¹⁵.

На сторінках часопису публікували й основні документи, які приймали на засіданнях Ради Республіки. Це надавало можливість читачам слідкувати за її діяльністю та за тим, які політичні рішення вона приймає. Серед таких документів були Універсал Ради Республіки (ч. 1/2), Декларація Правительства УНР та короткий звіт діяльності Ради Республіки (ч. 5/8).

Національно-духовне відродження нездійсненне без подолання бездуховності, а тому вимагає утвердження християнських цінностей серед усіх верств населення, що неодмінно підвищує роль українського духовенства. Дослідженню православного духовенства присвячена стаття В. Квасницького “Українське православне духовенство, як чинник в державнім будівництві”¹⁶. Автор акцентує увагу на тому, що ще за часів козаччини релігійне питання мало важливе значення у політичному житті України. Духовенство відіграло значну роль в громадському та політичному житті, мало великий авторитет серед народу та в урядових колах. Саме при церквах засновували школи, церковні братства, священнослужителі дбали про поширення в народі просвіти. У всі часи вони виступали в ролі натхненників і провідників боротьби української нації за власну віру та народність¹⁷.

На думку В. Квасницького, дуже важливо, щоб національний уряд розумів роль духовенства в питанні відродження української державності та спрямовував свої зусилля на налагодження співпраці з ним. Оскільки на території України переважає сільське населення, то й наголос робиться на сільське духовенство, яке, на думку автора, є менш денаціоналізованим, ніж міська інтелігенція. Священик посідає поважне місце в житті кожного селянина. Він є:

- авторитетним представником державної влади (веде метрики, відчитує різні державні акти, маніфести, універсали);
- офіційною особою (нотаріусом), яка складає передсмертні заповіти та затверджує власноручні підписи;
- представником Церкви – селянин звертається до нього у всіх важливих моментах свого життя: при родинах, хрестинах, шлюбі, сповіді, при молитвах за померлих членів родини;
- представником культури (“законовчитель в школі, ініціатор і діяч недільних лектур, а часто і діяльний член місцевої “Просвіти”, завжди член кооператива. Йому-ж

¹² Завадський В. Міністри і Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 109–111.

¹³ Збручанський М. Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 3–5; Його ж. Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 3–4. – С. 51–53; Ч. 5–8. – С. 107–109.

¹⁴ Завадський В. Міністри і Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 110.

¹⁵ Збручанський М. Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 107–108.

¹⁶ Квасницький В. Українське православне духовенство як чинник у державному будівництві // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 32–34; Ч. 3–4. – С. 60–63.

¹⁷ Там само. – Ч. 1–2. – С. 32

і членам його родини приходиться писати для селян листи, прохання, давати різні поради тощо¹⁸);

– лікарем – надає поради під час різних хвороб, а інколи й ліки;
– проповідником слова Божого – виступаючи з проповіддю, він одночасно порівнює життя своїх парафіян з приписами Святого Письма та критикує, часто в досить гострій формі, негативні сторони і хиби цього життя.

Духovenство здатне дати українському народові значну кількість демократичної і національно свідомої інтелігенції. “Українська інтелігенція походить тільки з села. Всі міста зденаціоналізовані і обмосковщині і для України безумовно пропали. В них треба насадити нові покоління національної інтелігенції. Головну роллю тут безумовно відіграє духовенство, бо інтелігенцію не можна утворити лишень тим, що дати освіту самим селянським дітям. Лише третє, четверте покоління людей вихованих в оточенні освічених і інтелігентних родин, в силу певних законів дідичности психологічних нахилів людини, може дати справжню інтелігенцію”¹⁹.

Культурний рівень більшості сільського духовенства на Україні був досить низьким, особливо в порівнянні з духовенством західноєвропейським. Більшовики закрили Київську духовну академію та богословський факультет Кам’янецького університету, частина професури померла чи виїхала з міст; ті ж, що залишилися, не могли працювати з повною інтенсивністю після пережитого. На думку автора, можна було би певним чином покращити ситуацію, скеровуючи молодих людей для здобуття богословської освіти за кордон. Серед навчальних закладів, які могли би здійснювати таку підготовку, В. Квасницький називав Духовну академію в Софії, Богословський факультет Белградського університету, Грецьку духовну академію, сербські Богословії – Карловецьку (св. Сави) і св. Петра в Цетинє.

Таким чином, за короткий термін Україна могла б мати вчених-богословів, що стали би кадровою основою майбутнього духовенства з високим культурним рівнем²⁰.

Серед заходів, які сприяли би підвищенню культурного рівня духовенства, також названо:

– відкриття відповідної кількості вищих духовних шкіл та створення богословських факультетів при українських університетах (зокрема, в Харкові та Одесі);
– встановлення відповідного освітнього цензу при заміщенні посад у духовному відомстві;
– відкриття спеціалізованих бібліотек для духовенства;
– видання відповідних газет та журналів;
– залучення духовенства до більш широких інтересів громадського життя та до культурно-освітньої праці²¹.

Отже, для того, щоб духовенство змогло здійснити власну історичну місію, уряду потрібно створити сприятливі для цього умови. На погляд В. Квасницького, необхідні зрушення в напрямках піднесення культурного рівня українського православного духовенства та поліпшення його матеріального стану.

Як свідчить аналіз публікацій громадсько-політичного, економічного та літературного тижневика “Визволення”, найбільшу увагу автори зосереджували на питанні

---

¹⁸ Квасницький В. Українське православне духовенство як чинник у державному будівництві // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 33.

¹⁹ Там само. – С. 33–34.

²⁰ Квасницький В. Українське православне духовенство як чинник у державному будівництві (докінчення) // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 3–4. – С. 61.

²¹ Там само.

відродження української державності. Передумовою цього процесу є формування національної свідомості як національно-творчої сили, що протистоїть як імперському насильству, так і комплексу меншовартості, манкуртизму.

Національна свідомість утверджується багатьма чинниками буття нації. Серед них автори часопису насамперед відзначають національне самовизначення і самоідентифікацію, розуміння українцями особливостей своєї історичної долі, психічної вдачі та культури; повернення до парламентаризму як до найбільш ефективної системи політичної організації держави; утвердження християнських цінностей через підвищення статусу духовенства, адже саме духовенство у всі часи було основним носієм української національної ідеї та відіграло важливу роль у вихованні національно свідомої інтелігенції.

Список використаної літератури

1. Архипенко Е. Консолідація Наддніпрянського Громадянства // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 9. – С. 1–3.
2. Дроздовська О. Визволення: громадсько-політичний, економічний та літературний тижневик // *Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.*: матеріали до бібліографії / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2001. – Т. 4. – С. 26–29.
3. Дроздовська О. Визволення: громадсько-політичний, економічний та літературний тижневик // *Українські часописи Львова 1848–1939 рр.*: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т.- Т. 3, кн. 1. 1920–1928 рр. – Львів, 2003. – С. 227–231.
4. Завадський В. Міністри і Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 109–111.
5. Збручанський М. Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 3–5.
6. Збручанський М. Рада Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 3–4. – С. 51–53; Ч. 5–8. – С. 107–109.
7. Квасницький В. Українське православне духовенство як чинник у державному будівництві // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 32–34; Ч. 3–4. – С. 60–63.
8. Консолідація українських сил // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 3–4. – С. 92–93.
9. Мартинюк М. *Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.)*: матеріали до бібліографії / передмова М. Вальо. – Львів, 1998. – 298 с.
10. Наше завдання // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 1–2.
11. Права Ради Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 3–4. – С. 58–60.
12. Правник. Caveant, consules! // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 112.
13. Рада Республіки. Короткий звіт діяльності // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 178–181.
14. Рудич Ю. Огляд українського життя // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 174–177.
15. Рудич Ю. Перед землею обітованою // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 105–106.
16. Трощинський В. П. *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище* / відпов. ред. В. Б. Євтух. – Київ, 1994. – 260 с.
17. Універсал Ради Республіки // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 1–2. – С. 35–36.
18. Шелухін С. Нові російські претенсії // *Визволення*. – Львів, 1921. – Ч. 5–8. – С. 133–139.

THE THEME OF NATIONAL REVIVAL IN THE MATERIALS OF LVIV PERIODICAL “VYZVOLENNIA” IN 1921

Nadia HRYNCHYSHYN

*Lviv V. Stefanyk National Scientific Library,
Department of Periodicals named after Marian and Ivanna Kots',
8, Kovzhuna Str., Lviv, 79000, tel. (032) 261-17-07,
e-mail: grinnad13@gmail.com*

The article analyzes the publications of the socio-political, economic, and literary weekly periodical “Vyzvolennia” published in Lviv in 1921. Special attention is paid to the study of the issue of national revival. The authors came to the conclusion that this process is preceded by the formation of national consciousness and strengthened by such factors of the nation’s existence as national self-determination and self-identification, return to parliamentarism, and the affirmation of Christian values.

Keywords: national consciousness, “Vyzvolennia” periodical, revival of the Ukrainian statehood, nation, government-in-exile, parliamentarism, clergy.

Стаття надійшла до редколегії 17.05.2015

Прийнята до друку 15.08.2016